

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARI FONLARI İLE MEVDUAT FAİZLERİ İLİSKİSİ;
ESBÜTÜNLESME, DOLS VE FMOLS ANALIZI

AUTHORS: İsmail Cem Özkurt

PAGES: 183-189

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3399573>

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARI FONLARI İLE MEVDUAT FAİZLERİ İLİŞKİSİ; EŞBÜTÜNLEŞME, DOLS VE FMOLS ANALİZİ

İSMAİL CEM ÖZKURT*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, icozkurt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0871-9215>.

ÖZ

Finansal sistem başta ekonomik büyüme olmak üzere ülkelerin makroekonomik hedeflerini gerçekleştirmede büyük rol oynamaktadırlar. Sistemde en önemli rolü ise bankalar oynamaktadır. İslam dininde faiz, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından genellikle yasaklanan riba olarak kabul edilmektedir. Bu durum Müslüman ülkelerde bankacılık sisteminin yeterince gelişememesine neden olmuştur. Atıl fonların artması ve ekonomilerin büyüme ihtiyaçları üzerine İslam dini hükümlerine uygun bir bankacılık sistemi arayışları neticesinde katılım bankacılığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2006:01-2023:06 döneminde aylık verilerle katılım bankalarının topladıkları fonlarla ticari bankaların bir, üç, altı ve bir yıl vadeli mevduat faiz oranları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra ilişkinin yönü ve şiddetini belirlemek için DOLS ve FMOLS testleri yapılmıştır. Sonuçta biray vadeli mevduat faiz oranları katılım bankalarının topladıkları fonları negatif, üçay vadeli mevduat faiz oranları ise pozitif yönde etkilemektedir. Altıay ve biryıl değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankası, Ticari Banka, Mevduat Faizi, Fon.

Editör / Editor:

Recep ULUCAK,
Erciyes Üniversitesi, Türkiye

*Sorumlu Yazar/ Corresponding Author:

İsmail Cem ÖZKURT,
icozkurt@gmail.com

JEL:

E43, E47, G21, G51

Geliş: 11 Eylül 2023

Received: September 11, 2023

Kabul: 15 Şubat 2024

Accepted: February 15, 2024

Yayın: 30 Nisan 2024

Published: April 30, 2024

Atıf / Cited as (APA):

Özkurt, İ. C. (2024),
Türkiye'de Katılım Bankaları Fonları ile
Mevduat Faizleri İlişkisi; Eşbütünleşme, DOLS
ve FMOLS Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 67, 183-189,
doi: 10.18070/erciyesiibd.1358419

RELATIONSHIP BETWEEN PARTICIPATION BANKS FUNDS AND DEPOSIT RATES IN TURKEY; COINTEGRATION, DOLS AND FMOLS ANALYSIS

ABSTRACT

The financial system plays a major role in realizing the macroeconomic goals of countries, especially in economic growth. Banks play the most important role in the system. In Islam, interest is generally accepted by the majority of Islamic jurists as prohibited riba. This situation has caused the banking system in Muslim countries not to develop sufficiently. Participation banking emerged as a result of the search for a banking system in accordance with the provisions of the Islamic religion, due to the increase in idle funds and the growth needs of economies. The aim of this study is to determine the relationship between the funds collected by participation banks and the one, three, six and one year maturity deposit interest rates of commercial banks with monthly data in the period 2006:01-2023:06 in Turkey. After determining the cointegration relationship between the variables, DOLS and FMOLS tests were performed to determine the direction and severity of the relationship. As a result, one-month deposit interest rates have a negative effect on the funds collected by participation banks, while three-month deposit interest rates have a positive effect. Six-month and one-year variables were found to be statistically insignificant.

Keywords: Participation Bank, Commercial Bank, Deposit Interest, Fund.

GİRİŞ

Finansal sistem elinde fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanların bir araya geldiği sistemdir. Bu sistem içinde tarafları buluşturma yoluyla en önemli işlevi görenler ise bankalardır. Ticari bankalar fon fazlası olanların fonlarını faiz karşılığında ödünç almakta bu fonları da ihtiyacı olanlara yine faiz karşılığında kredi olarak vermektedir. Bankalar bu işlevleri ile başta ekonomik büyüme olmak üzere ülkelerin makroekonomik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde hayati bir rol oynamaktadırlar. Bu rolü oynarken kullandıkları araç ise faizdir. Ekonomi biliminde faiz, atıl durumdaki parayı piyasaya çıkararak ekonomik büyümeyi sağlayan bir araç olarak kabul edilmektedir (Topdağ ve Işık, 2019). Ödünç para alma ya da vermenin maliyeti olarak ifade edilen faiz aynı zamanda para politikası yöneticilerinin de politikalarını uygulamakta kullandıkları en önemli araçtır.

İslami bankacılık ya da katılım bankacılığı, finansal sistemin temel işleyişi olan elinde fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanları bir araya getiren ancak bunu gerçekleştirirken de İslam hukukuna uygun yöntemler kullanan bir bankacılık sistemidir. Ticari bankaların temel işlevleri olan faize dayanan mevduat toplamak ve kredi vermek gibi işlevlerini faiz aracı olmadan İslam hukukuna uygun yöntemler kullanarak gerçekleştirmeye çalışan bunun yanı sıra ticari bankaların diğer tüm hizmetlerini de yine faiz hassasiyetine dayanan yöntemlerle yerine getiren alternatif bir bankacılık sistemidir. 2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre katılım bankaları “*özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar*” olarak tanımlanmışlardır.

Faiz ya da Kur'an-ı Kerim'deki adıyla *riba* hem ayetlerle hem de hadislerle kesin bir dille yasaklanmıştır. Bu durum Müslüman ülkelerde ticari bankacılığının gelişmesinin önündeki en büyük engeldir. Müslüman ülkelerde İslami bankacılık ya da aynı anlamı taşıyan katılım bankacılığının ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olan üç önemli gerekçe bulunmaktadır. Bunlar; dini gerekçeler, ekonomik gerekçeler ve siyasi gerekçelerdir. Dini gerekçeler, biraz önce de bahsedildiği üzere faizin yani ribanın kesin bir dille yasaklanmış olmasıdır. Dini hassasiyetleri olan kişiler ticari bankalara yönelmemektedir. Ekonomik gerekçeler ise iki adettir. Öncelikle ülke ekonomilerinin kalkınması için tasarrufların önemli rol oynamasına karşın tasarrufların ekonomik sisteme kazandırılmasını sağlayacak bankacılık sisteminin Müslüman ülkelerde bulunmaması bu ülkelerde birey ve firmaların fonlardan yararlanmasını ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşmesini engellemektedir. İkinci ekonomik neden, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri neticesinde petrol fiyatlarında yaşanan hızlı yükselme karşısında petrol üreten Arap ülkelerinin elde ettikleri bu gelirleri bankacılık sisteminin olmaması nedeniyle kendi ülkelerinde değerlendirememeleri, bu fonlardan Avrupa ve ABD bankalarının faydalanması gelmektedir. Üçüncü gerekçe ise siyasi gerekçelerdir. Buna göre, ülkelerin siyasi gücünün olabildiğince yolu ekonomisinin güçlü olmasından geçmektedir. Bankacılık sisteminin bulunmamasının Müslüman ülkelerin ekonomik olarak güçlenmesinin önünde engel oluşturması İslami hükümlere uygun bir bankacılık sisteminin geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur (Erdem, 2018). Faizsiz bankacılık sisteminin dünya üzerindeki ilk ve en büyük örneği 43 Müslüman ülkenin katılımıyla 1975'te kurulan ve halen faaliyet gösteren İslam Kalkınma Bankası'dır. Teorik olarak ticari bankalar ile katılım bankaları birbirinden farklı olsalar da son yıllarda dünyada faaliyet gösteren çok sayıda uluslararası bankanın İslami kuralları dikkate alan faizsiz bankacılık uygulamalarına yöneldikleri görülmektedir. Bunun başlıca sebebi Müslüman ülkelerin ellerinde bulunan fonların her geçen gün büyümesidir.

Katılım bankaları sadece İslami esaslar çerçevesinde faiz yasağının temel alındığı bir bankacılık türü değildir. Katılım bankalarına sadece faiz penceresinden bakmak bu bankacılık türünün finansal sistem içerisindeki yeri ve önemini tam olarak kavrayamamaya yol açar. Bu çerçevede katılım bankacılığında faiz hassasiyetinin yanı sıra garar ve kumar yasağı, haramdan uzak durma, risk paylaşımı ve varlığa dayalı finansman şeklinde prensipler de bulunmaktadır (Yalpar, 2004). Katılım bankalarının ekonomiye faydalarının başında dini sebeplerden ötürü ekonomiye kazandırılmayan ve yastık altı (iddihar) olarak adlandırılan fonların ekonomiye kazandırılmasını sağlaması gelmektedir.

Katılım bankaları topladıkları fonları faiz getirmeyen alanlarda değerlendirmektedir. Toplanan fonların hemen tamamı reel sektöre İslami kredi olarak aktarılmaktadır. Bu durum katılım bankalarının reel sektörü fonlamada önemini ortaya koymaktadır. Katılım bankaları mal ve hizmet alımına yönelik fonlama yaparken sadece faturalandırılmış mal ve hizmet alımlarına kaynak sağladıklarından vergi kaçığını önlemekte ve devletin vergi gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. Katılım bankaları özellikle kriz dönemlerinde ticari bankalardan farklı olarak dağıttıkları kredileri geri çağırılmamaktadır. Bu durum özellikle KOBİ olarak adlandırılan küçük girişimcilerin ekonominin kriz dönemlerinde daha da zor durumlara düşmesini engellemektedir. Ayrıca bu tür bankalar müşterilerine ticari bankalardan farklı yaklaşarak kredilerin geri ödenmesinde sorun yaşandığı dönemlerde daha uzlaşmacı ve daha ılımlı bir tavır takınmaktadırlar. Faiz oranlarında bir düşüş meydana geldiğinde katılım bankaları kâr payı oranlarını hemen değiştirmediklerinden fonların kredi portföyü daha yüksek getiri sağlamaktadır. Kâr maksimizasyonu amaçlayan yatırımcılar için bu gerçekleşme fonlarını katılım bankalarına yönlendirmede teşvik edici bir rol oynamaktadır (Güler, 2016).

Katılım bankacılığının çalışma esasları beraberinde bazı riskleri de getirmektedir. Katılım bankalarının dağıttıkları kâr payları belirsizdir. Elinde fon fazlası olanlar bir katılım bankası hesabı açtırırken vade sonunda ne kadar gelir elde edeceğini vade başında bilemezler. Hatta küçük bir ihtimal olsa dahi bu tür hesaplarda zarar etme riski de mevcuttur. Ticari bankalar ise ekonominin ve bankanın içinde bulunduğu duruma göre faiz oranlarını istedikleri gibi değiştirebilmektedirler. Bu imkân ticari bankalara büyük bir esneklik kazandırırken böyle bir imkân katılım bankaları için söz konusu değildir. Bankacılık sistemindeki fonlama kaynakları faize dayandığından katılım bankaları bu tür kaynaklardan mahrum kalmaktadır. Bu durum katılım bankalarının elinde fon fazlası olanlara olan bağımlılığını arttırmaktadır. Faiz oranlarında yaşanan artışlar neticesinde faiz hassasiyeti olmayan fonların ticari bankalara yönelmesi katılım bankacılığı kesiminde risklerin yönetilmesini zorlaştırmakta ve genel olarak bankacılık sistemindeki risklerin yükselmesine neden olmaktadır. İkili bankacılık sisteminde faiz hassasiyetine sahip olmayan katılım bankası müşterilerinin varlığı nedeniyle bu bankacılık türü de faiz riskine maruz kalmaktadır. Ticari bankaların faiz oranlarında artışa gitmesi katılım bankalarının önemli oranda fon kaybetmesine neden olmaktadır. Ticari bankalar kredi faiz oranlarını bankalarının ve piyasanın şartlarına göre kolaylıkla değiştirebilirken katılım bankaları kâr paylarını kolaylıkla değiştirememektedir. Bu durum katılım bankalarının kâr paylarının ticari bankaların faiz oranlarının gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Faiz hassasiyetine sahip olmayan katılım bankası müşterileri böyle durumlarda tasarruflarını çekebilmektedir. Katılım bankaları da tıpkı ticari bankalar gibi merkez bankası nezdinde zorunlu karşılık tutmaktadır. Para politikası uygulamaları çerçevesinde alınan tüm önlemler hem ticari hem de katılım bankalarını doğrudan etkilemektedir. Sıkılaştırıcı para politikası uygulamaları çerçevesinde örneğin zorunlu karşılık oranlarında yapılacak artışlar hem ticari hem de katılım bankalarının topladıkları fonlardan daha fazla miktarı merkez bankası nezdinde tutmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Katılım bankaları topladıkları fonları yatırımlarda değerlendirerek kâr payı ödemesi yaptıklarından zorunlu karşılıklarda yapılacak artışlar katılım bankalarının yatırımlarda kullandıkları fon miktarını azaltacağından tasarruf sahiplerine ödenecek kâr paylarını da olumsuz etkilemektedir. Katılım bankaları topladıkları fonlarla reel sektörde yatırım yaparak elde ettiği kârı tasarruf sahipleriyle önceden belirlenen şekillerde paylaşmaktadır. Ancak bir yatırımdan kâr elde etmek kısa sürede gerçekleşecek bir durum değildir. Oysa tasarruflar genellikle kısa vadeli olmaktadır. Böyle bir durumda tasarruf sahibi mevduatını hemen çekmek istediğinde katılım bankalarının bir ödeme sıkıntısına girmesi muhtemeldir. Bu sorunu giderebilmek amacıyla Türkiye'de katılım bankaları havuz sistemini uygulamaktadırlar. Bu sisteme göre, toplanan fonlar Türk Lirası ve yabancı para cinsinden havuzlarda toplanmakta ve yatırımlar bu havuzdan gerçekleştirilmektedir. Katılım bankaları topladıkları fonları farklı vadelerden oluşan havuzlarda değerlendirmektedir. Kısa vadeli fonların yer aldığı havuzlardaki fonlar yine kısa vadeli yatırımlarda değerlendirilmektedir. Böylece kısa vadede tasarrufunu çekmek isteyen mevduat sahibine parası yine bu

havuzdan ödenmekte ve risk ortadan kaldırılmaktadır.

Katılım bankacılığı faizsiz bankacılık temeline dayandığından piyasa ve mevduat faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmeyecekleri şeklinde genel bir kanı olsa da yapılan çalışmalar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Fayda maksimizasyonuna göre bireyler faizlerin yükselmesiyle daha yüksek getiri elde edeceklerinden tasarrufu tüketime tercih edeceklerdir. Faiz oranlarındaki artış, mevduat sahiplerini katılım bankalarından ticari bankalara, para tutmanın getirdiği avantajlardan dolayı yönlendirmektedir (Ergeç ve Aslan, 2013). Faiz hassasiyeti olan katılım bankası müşterilerinin böyle bir amaçla hareket etmeyecekleri beklentisine rağmen yapılan çalışmalar katılım bankası müşterilerinin de kâr maksimizasyonu amacı taşıdığını göstermektedir. İslami hassasiyetlere sahip katılım bankası müşterileri dini değil de kâr amacıyla hareket ettiklerinde ticari bankaların faiz oranı ile katılım bankalarının faizsiz hesaplarına yatırılan fonlar arasında negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Haron ve Ahmad, 2000). Mevduat faiz oranlarının yükselmesi daha önceden de belirtildiği üzere katılım bankalarına yönelen fonları olumsuz etkilerken faiz oranlarında bir düşme yaşanması durumunda ise katılım bankalarının dağıttıkları kâr paylarında artış meydana gelmektedir.

Katılım bankacılığının Türk finans sistemi içerisindeki ağırlığı her geçen gün artmaktadır. İlk kurulan katılım bankaları özel finans kurumları tanımlaması altında özel sektör tarafından oluşturulmuştur. Günümüzde özel sektörün yanı sıra kamu bankalarının birer iştiraki şeklinde kurulan kamu sermayeli katılım bankaları bulunmaktadır. Kamunun finans sistemine bu şekilde dâhil olması hem sistemin güvenilirliğini artıran bir unsur hem de bu bankacılık yönteminin giderek daha fazla önem kazandığının bir göstergesidir. Bu gerçeklik karşısında katılım bankalarının topladığı fonlarla ticari banka mevduat faizleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

Bankacılık sistemi hem fon toplarken hem de fon kullandırırken faiz esasına dayanmaktadır. Ancak faizden Müslüman ülkelerde dini gerekçelerle uzak durulmaktadır. Bu durum bu grupta yer alan ülkelerde bankacılık sisteminin gelişmesini engelleyerek fonların değerlendirilememesine neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Müslüman ülkelerde bulunduğu kabul edilen faiz hassasiyetinin gerçek ekonomik hayatta yer alıp almadığını tespit etmektir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleneyeceği üzerine literatürde yer alan çalışmalar genellikle katılım bankalarının kâr payı ödemeleri ile ticari banka faiz oranları arasındaki ilişkileri incelemeye yöneliktir. Çalışmanın motivasyonu ise katılım bankalarına yönelen fonların vadelerine göre faiz hassasiyetine sahip olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç çalışmanın literatüre katkısını göstermektedir.

Bu çalışmanın her aşamasında araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

I. LİTERATÜR

Literatürde genellikle katılım bankalarının yaptıkları kâr payı ödemeleri ile ticari bankaların mevduat faiz oranları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Diğer bir karşılaştırma türü ise finansal performanslar yönündendir. Ticari bankalar ile katılım bankalarının farklılaştıkları alanlar incelenmiştir. Çalışmanın konusu olan Türkiye’de katılım bankalarının topladıkları fonlar ile ticari banka mevduat faizleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır. Bu durum çalışmanın önemini ve literatüre katkısını göstermektedir.

Haron ve Ahmad (2000)’e göre faiz oranları ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Kâr maksimizasyonu teorisine göre; faiz oranlarının yükselmesi ekonomik birimleri tasarrufa yönlendirmektedir. Ancak katılım bankalarının başlangıçta bir kâr garantisi vermemesi bu teoriye tabi olup olmadığı konusunda belirsizlikler yaratmaktadır. Çalışmalarında uyarlanabilir beklentiler hipotezini kullanarak Malezya’da geleneksel bankaların mevduat faiz oranlarının katılım bankaları fonları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, ticari bankaların faiz oranları ile katılım bankaları fonları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuca göre Malezya’da yatırımcılar her ne kadar İslami hassasiyetleri olsa da kâr amacıyla hareket etmektedirler.

Bacha (2004), Bank Negara Malaysia’nın üç aylık kâr payı oranları, mevduatları ve ticari bankaların üç aylık faiz oranları arasında hem faiz oranları ile kâr payları hem de bankanın mevduatları arasındaki

nedensellik ilişkisini incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, kâr payı ile faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve faiz oranlarının hem kâr paylarını hem de katılım bankasının mevduatlarını etkilediği tespit edilmiştir.

Yusoff ve Wilson (2005), Malezya’da GSMH, kâr payı ve faiz oranlarının ticari ve katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuca göre, faiz oranları katılım bankalarının mevduatları üzerinde bir etkisi yoktur.

Chong ve Liu (2009), Malezya’da yaptıkları çalışmalarında İslami bankacılık kesimi finansmanının az bir kısmının kâr-zarar ortaklığı paylaşımına sahip olduğunu, katılım bankacılığının faizsiz olmadığını, rekabetçi nedenlerden ötürü katılım bankalarının mevduatlarının geleneksel bankacılık getirilerine etkili bir şekilde sabitlendiğini göstermektedir.

Kader ve Leong (2009), Malezya’da 1999-2007 döneminde aylık veriler yardımıyla faiz oranlarının ticari banka mevduatları ve katılım bankalarının fonlarına olan etkisini incelemişlerdir. Faiz oranının yükselmesi durumunda yatırımcıların ticari bankalara yöneldikleri, katılım bankalarının kâr paylarının ticari banka mevduat faizlerinden fazla olması durumunda ise yatırımcıların katılım bankalarına yönelediklerini tespit etmişlerdir.

Zainol ve Kassim (2010), Malezya’da 1997:01-2008:10 döneminde faiz oranlarındaki değişimlerin katılım bankalarının kâr payı oranları ve mevduat miktarı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Analiz sonucunda katılım bankalarının kâr payı oranları ile ticari bankaların faiz oranlarının uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik analizi sonucunda da değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Etki-tepki analizi sonucunda da katılım bankalarının kâr payı oranlarının ve mevduatlarının faiz oranlarındaki değişimlere önemli derecede tepki verdikleri tespit edilmiştir.

Adebola, Yusoff ve Dahalan (2011), Malezya’da 2016:12-2011:3 döneminde ticari banka faiz oranlarının katılım bankalarının finansman hacmine olan etkileri ARDL Eşbütünleşme Analizi ile test etmişlerdir. Analiz sonucuna göre, Malezya’da ticari banka faiz oranları katılım bankalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sonuç ışığında Malezya bankacılık sisteminde ticari bankalar ve katılım bankalarının birbirinin alternatifi değil tamamlayıcısı olduğunu savunmuşlardır.

Ergeç ve Arslan (2013), Türkiye’de 2005:12-2009:07 döneminde faiz oranı şokunun katılım ve ticari banka mevduatları ve kredileri üzerindeki etkilerini Vektör Hata Düzeltme (VECM) modeli ile incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de katılım bankaları faiz oranlarından önemli ölçüde etkilenmektedir.

Avcı ve Aktaş (2015), çalışmalarında Türkiye’de katılım bankalarının ödedikleri kâr payı ile ticari bankaların faiz getirilerinin neden birbirine yakın gerçekleştiğini araştırmışlardır. Bu durumun sebebi olarak ise katılım bankalarının fon kullandırmada kâr ve zarara katılmayı esas alan yöntemleri kullanmaması buna karşın kâr payının her iki tarafça belirlendiği murabaha yönteminin daha çok kullanılması olduğu tespit edilmiştir.

Saraç ve Zeren (2015), Türkiye’deki katılım bankalarının vadeli kâr payı oranları ile ticari bankaların vadeli mevduat faizleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi çoklu kırılmalı Maki Eşbütünleşme Testi ve frekans alanı nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre, üç katılım bankasında vadeli kâr payı oranları ile ticari bankaların vadeli mevduat faizlerinin önemli ölçüde eşbütünleşik olduğu ve ticari bankalardan katılım bankalarına doğru kalıcı bir nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Ata, Buğan ve Çiğdem (2016), katılım bankalarının dağıttıkları kâr payları ile ticari bankaların mevduat faizleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Çeşitli vadelerde ticari bankaların mevduat faizlerinden kâr paylarına doğru tek yönlü ve 12 ay vadeli hesaplarda da çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Güler (2016), katılım bankalarının topladıkları fonların ticari banka mevduatlarındaki değişimlere olan duyarlılığı incelenmiştir. Faiz oranlarındaki değişimler ile Türk Lirası cinsinde katılım fonları arasında ters yönlü ve kuvvetli bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca mevduat faizlerinin düştüğü dönemlerde katılım bankalarının toplam mevduat içindeki payının arttığını da tespit etmiştir.

Akhtar, Akhter ve Shahbaz (2017), Pakistan’da 2006-2011 döneminde 25 ticari ve 5 katılım bankasının topladıkları fon ve

mevduatları etkileyen çok sayıda değişkeni incelemişlerdir. İnceleme sonucunda Pakistan'da faiz oranlarında meydana gelen artışlar ticari bankaların mevduatlarını artırırken katılım bankalarının topladıkları fonlar ise azalmaktadır.

Gül, Torun ve Dumrul (2017), katılım bankalarının fon kaynaklarının belirleyicilerini eşbütünleşme analiz ile test etmişlerdir. Faiz oranı ile kâr payı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Katılım bankalarının topladıkları fonların kâr payı ve faiz oranları tarafından etkilendiği tespit edilmiştir.

Musthaq ve Siddiqui (2017), konuya farklı bir açıdan yaklaşarak faiz hassasiyeti olan 23 İslami ülke ile hassasiyeti olmayan 23 İslami olmayan ülkedeki banka mevduatlarının faiz oranlarındaki değişimlere olan etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, İslam ülkelerinde faiz oranlarının katılım bankalarının mevduatları üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde bir etkisi bulunmamaktadır.

Topdağ ve Işık (2019), katılım bankalarının kâr payı oranları ile banka faiz oranları ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda kâr payı, mevduat faizi ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik ilişkisi faiz oranlarından kâr paylarına doğru tek yönlü olarak bulunmuştur.

Tura ve Kaya (2019) katılım bankalarının kâr payı ödemeleri ile geleneksel bankaların mevduat faizleri arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Analizin sonucunda her iki değişken arasında bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş, faiz değişkeninin kâr payı ödemeleri değişkeninin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.

Baykuş ve Bektaş (2021), Türkiye'de katılım bankalarının kâr paylaşım oranlarını etkileyen unsurları tespit etmeye çalışmışlardır. Analizde, katılım bankalarının aylık kâr paylaşım oranları, ticari banka aylık mevduat faiz oranları, TÜFE, ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti, USD kuru ve M3 para arzı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmaktadır. Kâr paylaşım oranları ile bir ay vadeli mevduat faiz oranları arasında karşılıklı, ortalama fonlama maliyetlerinden kâr paylaşım oranlarına doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmişken kâr paylaşım oranı ile USD döviz kuru ve TÜFE arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

Çonkar ve Gökgöz (2021) katılım bankalarının fon kullandırma yöntemi olan murabaha ile ticari banka kredileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemiştir. Katılım bankalarının vadeli kâr payı oranları ile bankaların ağırlıklı ortalama mevduat faizleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmamıştır.

Aksoy, Gençtürk ve Senal (2023), çeşitli makroekonomik değişkenlerin katılım fonlarına olan etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, mevduat faiz oranları katılım fonlarını uzun ve kısa dönemde negatif etkilemektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde hem Türkiye hem de diğer Müslüman ülkeleri kapsayan çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmalar genel olarak katılım bankalarının kâr payları ile ticari banka mevduat faizleri arasındaki ilişkileri tespit etmeye yöneliktir. Bu çalışma ise konuya farklı bir açıdan yaklaşarak katılım bankalarının topladıkları fonların ticari banka mevduat faizlerinden etkilenip etkilenmediğini tespit etmeye yöneliktir. Bu yaklaşım farklılığı çalışmanın literatüre katkısı göstermektedir. Ekonometrik analizlerde genel olarak ARDL Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. ARDL Testi analiz dönemleri içerisinde meydana gelen yapısal kırılmaları dikkate almadığı için değerli ancak eksik bir testtir. Çalışmada ise yapısal kırılmaları dikkate alan Maki Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Yapısal kırılmaları dikkate alan bir testin analizde kullanılması çalışmanın değerini ve literatüre katkısını artıran bir unsur olarak görülmektedir. Değişkenler arasında genellikle kısa hem de uzun vadede tespit edilen eşbütünleşme ilişkisi çalışmada da elde edilmiştir.

II. VERİ SETİ VE YÖNTEMLER

Katılım bankalarının topladıkları fonlar ile ticari banka mevduat faiz oranları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma katılım bankalarının banka statüsünü 2005 yılında kazanması neticesinde ulaşılabilen ilk veriler olan 2006 yılı ocak ayından başlayıp 2023 yılı haziran ayında son bulan toplam 210 gözleme dayalı aylık verilerden oluşmaktadır. Verilerden fon verileri TCMB İstatistikler bölümünden, mevduat bankaları faiz oranları ise TCMB EVDS sisteminden elde edilmiştir.

Fon değişkeni düzey değer olduğundan logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir.

A. BİRİM KÖK TESTLERİ

Analizde kullanılan değişkenlerin durağanlığının tespiti büyük önem taşımaktadır. Durağanlığın tespiti amacıyla birim kök testleri yapılmaktadır. Değişkenlerin birim kök içermesi değişkenler arasındaki ilişkilerin sahte olmasına neden olmaktadır. Analizlerde sıklıkla kullanılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, 1981) ve Phillips-Perron (1988) testleri serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Ancak zaman içinde gelişen savaş, kriz, doğal afetler ve iktisat politikasındaki değişiklikler kırılmalara neden olmaktadır. Kırılmaları dikkate almadan yapılan birim kök testleri gerçekte durağan olan serilerin durağan olmadığı yönünde sonuçlar verebilmektedir (Perron, 1989). Çalışmada kullanılan Maki Eşbütünleşme testi temel olarak Kapetanios (2005) çok kırılmalı birim kök testine dayanmaktadır. Ancak analizde kullanılan Gauss 23 ve Eviews 10 programlarında söz konusu test bulunmadığında yapısal kırılmaları tespit edebilmek amacıyla Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi yapılmıştır. Bai-Perron (2003), kırılma sayısının belirlenmesinde üç testin yapılmasını önermiştir. Bunlar;

- Sıfır hipotezinde kırılma olmayan alternatif hipotezde ise k kadarlık bir kırılmanın olduğunu belirleyen $F(k)$ istatistiği
- Alternatif hipotezde bilinmeyen sayıda kırılmanın varlığını gösteren UDmax ve WDmax istatistikleri
- Sıfır hipotezinde l adet kırılmanın olduğu buna bağlı olarak alternatif hipotezin ise $l+1$ adet kırılmanın varlığını gösteren $F(l+1/l)$ testidir.

B. EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

Birim kök testi sonucunda serilerde bir yapısal kırılmanın tespit edilmesi uzun dönem ilişkisini ifade eden eşbütünleşme testlerinde de yapısal kırılmaların dikkate alınmasına neden olmaktadır. Bu amaçla Gregory ve Hansen (1996), Carrion-i-Silvestre ve Sanso (2006), Westerlund ve Edgerton (2006) ve Hatemi-j (2008) testleri geliştirilmiştir. Söz konusu testler bir adet yapısal kırılmayı dikkate alırken Maki (2012) bu konuda önemli bir eksiği gidermiş ve beş adet yapısal kırılmayı içselleştiren bir test geliştirmiştir. Maki (2012), yapısal kırılmaların mevcut olduğu serilerde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını dört farklı modele göre incelemektedir. Model 0 olarak ifade edilen model sabit terimde kırılmanın var olduğu trendsiz modeldir. Bu modelin denklemi;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (1)$$

Model 1 olarak ifade edilen model ise sabit terimde ve eğimde kırılmanın olduğu trendsiz modeldir. Bu modelin denklemi;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (2)$$

Model 2'de ise sabit terimde ve eğimde kırılmanın olduğu trendli modeldir. Denklemi;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (3)$$

Model 3 ise sabit terimde eğimde ve trendde kırılmanın olduğu modeldir. Denklemi;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (4)$$

Testin hipotezleri;

H_0 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme vardır.

Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi (Dynamic Ordinary Least Square, DOLS), modele dinamik unsurlar katarak özellikle içsellik sorunundan kaynaklanan sapmaları giderebilme özelliğine sahiptir. Stock ve Watson (1993)'e göre, tek bir eşbütünleşme vektörünün olduğu I(1) durumunda, sıradan veya genelleştirilmiş en küçük kareler

kullanılarak değişkenlerden biri basitçe geri kalan değişkenlerin eşzamanlı seviyelerine, birinci farklarının öncülerine ve gecikmelerine ve bir sabite regresyonlanır. Ortaya çıkan “dinamik OLS” tahmincisi diğer asimptotik olarak etkin tahmin edicilere göre iyi performans göstermektedir. Tam Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler yöntemi (Full Modified Ordinary Least Square, FMOLS) modeli ise standart sabit etkili tahmincilerde yer alan değişen varyans ve otokorelasyon gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzeltmektedir (Gülmez, 2015).

C. AMPİRİK BULGULAR

Analizde ilk olarak klasik ADF ve PP birim kök testleri yapılmış daha Bai- Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi yapılmıştır. Gauss 23 ve Eviews 10 programları kullanılarak yapılan testler sonucunda ADF ve PP testlerinde değişkenler hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde birinci farkta durağan bulunmuştur. Analiz dönemi boyunca gerçekleşmesi muhtemel kırılmaların tarihlerini belirleyebilmek amacıyla da beş kırılmaya kadar izin veren Bai- Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi yapılmıştır.

TABLO 1 | ADF ve PP Birim Kök Testleri

ADF				
DEĞİŞKENLER	SABİTLİ		SABİTLİ VE TRENDLİ	
	t istatistik	Prob	t istatistik	Prob
LNFON DÜZEY	2.340594	1.0000	1.073479	0.9999
BİRİNCİ FARK	-11.38021*	0.0000	-11.68217*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	
BİRAY DÜZEY	-0.826423	0.8092	-1.049959	0.9336
BİRİNCİ FARK	-6.722850*	0.0000	-6.905922*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	
ÜÇAY DÜZEY	-0.621261	0.8619	-0.994198	0.9414
BİRİNCİ FARK	-3.436474**	0.0108	-3.756068**	0.0209
	(-2.875538)		(-3.432005)	
ALTİYAY DÜZEY	-2.328557	0.1640	-2.438667	0.3586
BİRİNCİ FARK	-5.983367*	0.0000	-6.044830*	0.0000
	(-3.461938)		(-4.003005)	
BİRİYİL DÜZEY	-2.922142**	0.0445	-2.976526	0.1414
	(-2.875330)			
BİRİNCİ FARK	-4.934512*	0.0000	-4.931928*	0.0004
	(-3.461938)		(-4.003005)	
PP				
LNFON DÜZEY	2.478150	1.0000	1.221974	1.0000
BİRİNCİ FARK	-11.45541*	0.0000	-11.67156*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	
BİRAY DÜZEY	-1.189092	0.6793	-1.346401	0.8733
BİRİNCİ FARK	-6.565021*	0.0000	-6.765327*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	
ÜÇAY DÜZEY	-0.456209	0.8957	-0.72129	0.9696
BİRİNCİ FARK	-5.526878*	0.0000	-5.704410*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	
ALTİYAY DÜZEY	-2.121445	0.2365	-2.200132	0.4866
BİRİNCİ FARK	-4.828862*	0.0001	-4.893550*	0.0004
	(-3.461783)		(-4.002786)	
BİRİYİL DÜZEY	-2.277253	0.1804	-2.315668	0.4232
BİRİNCİ FARK	-7.407553*	0.0000	-7.404358*	0.0000
	(-3.461783)		(-4.002786)	

* %1, ** %5 ve *** %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları incelendiğinde ADF Testi’nde biriyıl değişkeninin sabitli modelde 0,05 anlamlılık düzeyinde düzeyde durağan çıktığı ancak sabitli ve trendli modelde birinci farkı alındığında 0,01 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç neticesinde bundan sonra yapılan tüm testlerde sabitli ve trendli modeller seçilmiştir.

TABLO 2 | Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılma testi

Testler				
SupF ₍₁₎	SupF ₍₂₎	SupF ₍₃₎	SupF ₍₄₎	SupF ₍₅₎
189.5790(18.23)** [2013:02]	625.6083(15.32)** [2013:01, 2019:12]	556.2480(13.93)** [2008:11, 2013:01, 2019:12]	476.6812(12.38)** [2008:11, 2012:09, 2016:11, 2019:12]	395.4360(10.52)** [2008:11, 2011:09, 2014:04, 2016:11, 2019:12]
UDMax** 3128.042 (18.42)	WDMax** 3650.717 (19.96)			
SupF _(1 0) ** (189.5790) [18.23]	SupF _(2 1) ** (185.1920) [19.91]	SupF _(3 2) (13.58841) [20.99]	SupF _(4 3) (4.361442) [21.71]	SupF _(5 4) (0.000000) [22.37]

** 0.05 anlamlılık düzeyini göstermektedir. () içindeki değerler kritik değerlerdir. [] içindeki değerler kırılma tarihlerini göstermektedir.

Testte elde edilen UDMax istatistiği 3128.042 kritik değer olan 18.42’den büyük olduğundan ve WDMax istatistiği 3650.717 kritik değer olan 19.96’dan büyük olduğundan her iki değer de istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durumda Global L kırılmalı test ile devam edilmiştir. $H_0:m=0$ yokluk hipotezi sırasıyla $H_A:m=1$, $H_A:m=2$, $H_A:m=3$, $H_A:m=4$ ve $H_A:m=5$ alternatif hipotezleri test edilmiştir. Böylece maksimum 5 kırılmaya kadar hipotez testi yapılmıştır. İlk hipotezi test eden $SupF_1(1)=189.5790$ kritik değer olan 18.23’den büyük olduğundan yokluk hipotezi ret edilerek 1 kırılmanın olduğu kabul edilmiştir. 1 kırılmada hesaplanan kırılma tarihi 2013 yılı 2. ayıdır. Diğer alternatif hipotez olan $m=2$ için hesaplanan $SupF_2(2)=625.6083$ kritik değer olan 15.32’den büyük olduğundan yokluk hipotezi ret edilerek 2 kırılmanın olduğu kabul edilmiştir. 2 kırılmada hesaplanan kırılma tarihleri 2013 yılı 1. ayı ve 2019 yılı 12. ayıdır. $m=3$ için hesaplanan $SupF_3(3)=556.2480$ değeri kritik değer olan 13.93’den büyük olduğundan 3 kırılma olduğu kabul edilmiş ve kırılma tarihleri olarak 2008 yılı 11. ayı, 2013 yılı 1. ayı ve 2019 yılı 12. ayı hesaplanmıştır. $SupF_4(4)=476.6812$ olarak hesaplanmış ve kritik değer olan 12.38’den büyük olduğundan 4 kırılmanın varlığı kabul edilmiş kırılma tarihleri olarak da 2008 yılı 11. ayı, 2012 yılı 9. ayı, 2016 yılı 11. ayı ve 2019 yılı 12. ayı hesaplanmıştır. 5. Kırılmanın varlığını gösteren $SupF_5(5)=395.4360$ değeri kritik değer olan 10.52’den büyük olduğundan 5 kırılmanın varlığı hipotezi kabul edilerek kırılma tarihleri olarak ise 2008 yılı 11. ayı, 2011 yılı 9. ayı, 2014 yılı 4. ayı, 2016 yılı 11. ayı ve 2019 yılı 12. ayı hesaplanmıştır.

Tablo 2’de aynı zamanda ardışık Bai-Perron testi sonuçlarına da yer verilmiştir. Bu testte 210 gözleme dayalı trimming (kırpma oranı) 0.15, maksimum gecikme sayısı 5 ve anlamlılık düzeyi olarak da 0.05 seçilmiştir. 1 kırılmanın olduğu yokluk hipotezi değeri 189.5790 kritik değer olan 18.23’den büyük olduğundan kırılmanın olmadığı yokluk hipotezi ret edilmiştir. İkinci hipotez testi 1 kırılmanın olduğunu ifade eden yokluk hipotezinin 2 kırılmanın olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı testtir (1 vs. 2). Hesaplanan test istatistiği 185.1920 kritik değer olan 19.91’den büyük olduğundan $SupF_2(2|1)$ yokluk hipotezi ret edilmiştir. 3 kırılmanın olduğu ifade eden alternatif hipotezin (2 vs. 3) hesaplanan değeri 13.58841 kritik değer olan 20.99’dan küçük olduğundan 3 kırılmanın varlığını ifade eden yokluk hipotezi ret edilememiştir. Bu durumda 3, 4 ve 5 kırılmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

TABLO 3 | Maki Eşbütünleşme Testi

MODEL	1 KIRILMA	2 KIRILMA	3 KIRILMA	4 KIRILMA	5 KIRILMA
MODEL 0	-4.477 (-5.650) [202109]	-6.221 (-5.839)** [201909, 202109]	-----	-----	-----
MODEL 1	-5.106 (-5.913) [202109]	-6.251** (-6.055) [201909, 202109]	-----	-----	-----
MODEL 2	-----	-4.446 (-7.244) [201209, 201911]	-7.183 (-7.803) [201209, 201911, 202109]	-7.193 (-8.292) [201012, 201209, 201911, 202109]	-7.201 (-8.869) [201212, 201209, 201802, 201911, 202109]
MODEL 3	-4.748 (-6.911) [202001]	-4.748 (-7.638) [201011, 202001]	-4.748 (-8.254) [200802, 201011, 202001]	-4.748 (-8.871) [200802, 201011, 201211, 202001]	-4.748 (-9.482) [200802, 201011, 201211, 201409, 202001]

() içindeki değerler 0,05 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerdir. [] içindeki değerler ise kırılma tarihlerini göstermektedir.

Tablo 3’de yer alan Maki Eşbütünleşme Testi’ne göre sadece 2 kırılmalı testte Model 0 olarak adlandırılan sabit terimde kırılmanın bulunduğu trendsiz modelde ve Model 1 olarak adlandırılan sabit terimde ve eğimde kırılmanın olduğu trendsiz modelde 0,05 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Model 0 ve 1’de 3, 4, 5 kırılmada, Model 2’de ise 1 kırılmada Gauss 23 programı sonuç vermemiştir. Kırılma tarihleri olarak 2019/09 ve 2021/09 tarihleri tespit edilmiştir. Maki eşbütünleşme Testi’nden elde edilen iki kırılmalı modelde eşbütünleşme ilişkisini varlığı ile Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılmalı Test’ten elde edilen iki yapısal kırılma olduğuna dair sonuçlar birbiri ile uyumludur.

İlk kırılmanın tespit edildiği tarih 2019 yılı eylül ayıdır. 2019 yılında enflasyon görünümündeki iyileşmeye bağlı olarak yılın ilk yarısında %24 olarak uygulanan bir haftalık repo ihale faiz oranlarında temmuz, eylül, ekim ve aralık aylarında ciddi oranda indirimle gidilerek yılsonunda %12 seviyelerine düşürülmüştür. Faiz oranlarında özellikle temmuz ayında gerçekleştirilen faiz indirimi neticesinde Türk Lirası cinsinden faiz getirilerinde önemli düşüşler ortaya çıkmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2019). Bu gelişmeler eylül ayında gerçekleşen kırılmanın sebebi olarak görülmektedir.

2021 yılı eylül ayı ise Türkiye’nin uyguladığı makroekonomi politikasının değiştirilmeye başlandığı dönemi ifade etmektedir. Uygulamaya konulan Türkiye Ekonomi Modeli ile faizlerin düşürülmesi yoluyla büyümenin sağlanması hedeflenmiştir. Bu model sonucunda başta enflasyon ve döviz kuru olmak üzere temel makroekonomik değişkenlerde ciddi hareketler yaşanmıştır. Türkiye’nin uyguladığı iktisat politikasında ciddi bir değişimi ifade eden bu dönem analizden elde edilen ikinci kırılmanın sebebi olarak görülmektedir.

Değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkinin tespit edilmesiyle bu ilişkinin yönü ve şiddetini tespit edebilmek amacıyla DOLS ve FMOLS testleri gerçekleştirilmiştir.

TABLO 4 | DOLS ve FMOLS Test Sonuçları

DOLS Testi				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistik	Olasılık
Biray	-0.523074	0.204848	-2.553475	0.0115
Üçay	0.387983	0.148234	2.617373	0.0096
Altiay	-0.17159	0.244516	-0.701754	0.4837
Biryl	0.292664	0.184324	1.587766	0.1140
FMOLS Testi				
Biray	-0.379008	0.136827	-2.769969	0.0061
Üçay	0.308608	0.121794	2.533863	0.0120
Altiay	0.035953	0.137352	0.261757	0.7938
Biryl	0.011325	0.093474	0.121157	0.9037

DOLS ve FMOLS testi yapılırken Maki Eşbütünleşme Testi’nden elde edilen kırılma tarihleri kukla (dummy) değişken olarak teste dâhil edilmiştir. DOLS Testi’nden elde edilen sonuçlar incelendiğinde biray ve üçay değişkenlerinin prob değerleri 0,05’den küçük olduğundan değişkenler anlamlıdır. Biray değişkeninde meydana gelecek 1 değişme Lfon değişkenini negatif yönde 0.52 düzeyinde etkilemektedir. Üçay değişkeninde meydana gelecek 1 değişme ise Lfon değişkenini pozitif yönde 0.38 düzeyinde etkilemektedir. Altiay değişkeninde meydana gelecek değişimlerin Lfon değişkenine etkisi negatif, biryl değişkeninin etkisi ise pozitif olmakla birlikte bu etkiler istatistiksel olarak anlamsızdır.

FMOLS Testi sonuçları DOLS Testi sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Biray değişkeni Lfon değişkenini negatif yönde 0.37 düzeyinde etkilerken üçay değişkeni pozitif yönde 0.30 düzeyinde etkilemektedir. Altiay ve biryl değişkenlerinin de etkisi pozitif olmakla birlikte bu etkiler istatistiksel olarak anlamsızdır. Etkilerin yönleri DOLS ve FMOLS testlerinde aynı iken biray değişkeninin etkisi DOLS testinde daha güçlüdür. Üçay değişkeninde ise testler arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

Katılım bankalarının topladıkları fonlar ile ticari bankalarının mevduat faizleri arasında bulunan eşbütünleşme ilişkisi katılım bankası müşterilerinin faiz hassasiyetine sahip olmadıklarını göstermektedir.

Mevduat faiz oranlarında meydana gelecek değişimler katılım bankalarını topladıkları fonları her iki yönde de güçlü bir biçimde etkilemektedir. Aynı zamanda katılım bankalarının faiz oranlarındaki değişimlere karşı hassas olduğunu bu nedenle de katılım bankalarının faiz riskine maruz kalabileceklerini göstermektedir. Bu sonuç ayrı bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuç ile Haron ve Ahmad (2000) çalışmasından elde edilen sonuç benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada Malezya’da faiz oranlarının yükselmesinin katılım bankalarının topladıkları fonları olumsuz etkilemesine paralel bir sonuç çalışmada biray değişkeni açısından elde edilmiştir. Bacha (2004) çalışmasından elde edilen faiz oranlarının katılım bankalarının fonlarını etkilediği sonucu bu çalışmanın da sonucudur. Kader ve Leong (2009) faiz oranlarının artması durumunda yatırımcıların ticari bankalara yöndedikleri yönündeki sonucu çalışmada elde edilen faiz oranları ile katılım bankası fonları arasındaki negatif ilişki ile uyumludur. Adebola, Yusoff ve Dahalan (2011), Malezya’daki analizlerinden elde ettikleri ticari bankaların faiz oranlarının katılım bankalarını önemli ölçüde etkilediği ve aralarında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı bu çalışmada da elde edilmiştir. Türkiye özelinde Ergeç ve Arslan (2013), katılım bankalarının faiz oranlarından etkilendikleri sonucu bu çalışmada da elde edilmiştir. Güler (2016), faiz oranlarındaki değişim ile katılım fonları arasındaki ters yönlü ilişki olduğuna dair tespitleri bu çalışmada negatif ve pozitif yönlü ilişkiler şeklinde bulunmuştur. Akhtar, Akhter ve Shahbaz (2017)’nin Pakistan özelinde elde ettikleri sonuçlar ile Türkiye özelinde yapılan bu çalışmanın sonuçları aynıdır. Çalışmanın sonucu ile Gül, Torun ve Dumrul (2017) çalışmasının sonucu aynıdır. Aksoy, Gençtürk ve Senal (2023)’ün elde ettiği mevduat faiz oranlarının katılım bankası fonlarını kısa ve uzun dönemde negatif etkilediği sonucu kısmen bu çalışmanın sonuçları ile uyumludur. Görüldüğü üzere çalışmanın sonuçları ile literatürde yer alan çalışmaların sonuçları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

SONUÇ

Finansal sistem içinde önemli bir rol oynayan ticari bankaların kullandıkları temel araç faiz oranıdır. Ancak faiz İslam dininde kesin bir dille yasaklanmıştır. Bu nedenle Müslüman ülkelerde bankacılık sistemi gelişmemiştir. Gelişen ve değişen ekonomik koşullar bu ülkelerde atıl durumdaki fonların değerlendirilmesini artık zorunlu hale getirince alternatif bir bankacılık sistemi olan katılım bankacılığı ortaya çıkmıştır.

Katılım bankası müşterilerinin temel motivasyonu gelirlerinde herhangi bir faiz getirisinin bulunmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında faiz oranlarında meydana gelen değişimlerin katılım bankalarının topladıkları fonları ne olumlu ne de olumsuz yönden etkilememesi beklenmektedir. Literatürde yer alan hem Türkiye’yi hem de diğer ülkeleri kapsayan çalışmalarda genellikle katılım bankalarının topladıkları fonların ticari banka mevduat faiz oranlarına karşı hassas oldukları ve aralarında kısa ve uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu yönündedir. Bu sonuç çalışmada da elde edilmiştir. Çalışmanın literatüre bir katkısı bu etkileşimin biray ve üçay gibi kısa vadelerde geçerli olduğu sonucunun elde edilmiş olmasıdır. Bunun nedenleri olarak analiz dönemi içerisinde başta enflasyon olmak üzere makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler gösterilebilir. Fon sahipleri özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde belirsizliğin artmasına paralel olarak yatırımlarını kısa vadeli olarak değerlendirmektedir. Bu yönelim çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan biray ve üçay değişkenlerinin katılım bankalarının topladıkları fonları sırasıyla negatif ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer vadelerin etkileri ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Biray ve üçay vadeleri kısa vadeler olarak kabul edilmektedir. Türkiye gibi ekonomik gündemin çok sık değiştiği bir ülkede fonların bu şekilde bir değişim göstermesi normal kabul edilebilir. Ülke ekonomisinde ve Dünya’da yaşanan konjonktürel gelişmelere fonların hemen tepki verdiği görülmektedir. Özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde geleceğe yönelik belirsizliklerin artması fonların daha kısa vadelere yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum test sonuçlarında da ortaya çıkmış biray ve üçaya göre daha uzun vadeleri temsil eden altıay ve biryl değişkenlerinin etkileri anlamsız

bulunmuştur.

Biray vadeli mevduat faiz oranlarının katılım bankası fonlarını olumsuz etkilemesi faiz hassasiyetinin Türkiye’de yüksek olduğunu göstermektedir. Aylık mevduatlarda meydana gelen bir değişimin katılım bankası fonlarını 0.52 ve 0.37 gibi yüksek oranlarda negatif etkilemesi bu hassasiyetin en önemli göstergesi olmaktadır. Kısa bir süreyi ifade eden üç aylık mevduat faiz oranlarının katılım bankalarının topladıkları fonları pozitif etkilemesi de bu sonucu destekler niteliktedir. Türkiye’de yatırımcıların faiz hassasiyetlerinin vadeye göre değişim göstermektedir. Altıay ve biryıl vadelerinin enflasyonist gelişmelerin ve belirsizliğin yüksek olduğu Türkiye’de katılım bankalarının topladıkları fonları istatistiksel olarak etkilemedikleri görülmektedir.

Ticari bankalar ve katılım bankaları için mevduat ve fonların vadesi karlılık açısından önem arz etmektedir. Vadelerin kısa olması finansal kuruluşların nakit dengesini, kaydı para yaratma yetisini ve reel sektörün finansmanını olumsuz etkilemektedir. Hem katılım hem de ticari bankalar aralarında bir yaklaşım farklılığı olmakla birlikte topladıkları fonları kredi kanalıyla piyasalara yönlendirmekte böylelikle kaydı para yaratmaktadırlar. Vadelerin kısa olması yaratılabilecek kaydı para miktarını kısıtlamaktadır. Piyasaya yönlendirilen gerek tüketim gerekse yatırım kredilerinin vadeleri mevduat vadelerine göre daha uzundur. Bu durumda finansal kuruluşların yükümlülükleri kısa vadeli olurken alacakları uzun vadeye yayılmaktadır. Böyle bir gerçekleşme finansal kuruluşların nakit dengesini olumsuz etkilemekte finansal kuruluşların nakit dengesini sağlayabilmek için ciddi çabalar sarf etmesine neden olmaktadır. Yükümlülüklerin kısa vadeli olması finansal kuruluşların uzun vadeli kredi verebilme imkânını da azaltmaktadır. Kredilerin geri dönüş süresinin uzun olmasına karşın yükümlülüklerin kısa olması finansal kuruluşların kredi verirken daha temkinli davranmasına ve kredi hacminin azalmasına neden olmaktadır.

Ekonomi yöneticileri, hem fon sahipleri hem de fon talep edenler arasında dengeyi sağlamak amacındadırlar. Enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin seyri bu dengeyi sağlamayı zorlaştırmaktadır. Ekonomide genel dengenin sağlanması vadelerin uzamasına buna bağlı olarak da finansal kurumların başta karlılık olmak üzere daha sağlıklı bir yapıya sahip olmasına neden olabilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Adebola, S. S., Yusoff, W. S. W. ve Dahalan, J. (2011). The impact of macroeconomic variables on Islamic banks financing in Malaysia. *Research Journal of Finance and Accounting*, 2(4), 22–32.
- [2] Akhtar, B., Akhter, W. ve Shahbaz M. (2017). Determinants of deposits in conventional and Islamic banking: a case of an emerging economy. *International Journal of Emerging Markets*, 12(2), 296–309, <https://doi.org/10.1108/IJoEM-04-2015-0059>.
- [3] Aksoy, E., Gençtürk, M. ve Senal, S. (2023). Makroekonomik değişkenlerinin katılım fonları üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Fiscoeconomia*, 7(1), 115–135, <https://doi.org/10.25295/fsecon.1079845>.
- [4] Ata, H. A., Buğan, M. F. ve Çiğdem, Ş. (2016). Kâr payı oranları ile mevduat faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 17–28.
- [5] Avcı, T. ve Aktaş, M. (2015). Katılım bankalarının kâr payı ödemeleri ile mevduat bankalarının faiz ödemelerinin birbirlerine yakın olmasının nedenlerinin araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 41–51.
- [6] Bacha, O. I. (2004). Dual banking systems and interest rate risk for Islamic banks, *Munich Personal RePEc Archive*, No: 12763.
- [7] Bai, J. ve Perron, P. (2003). Critical values for multiple structural change tests. *Econometrics Journal*, 6, 72–78.
- [8] Baykuş, O. ve Bektaş, S. (2021). Katılım bankalarının kâr paylaşım oranlarını belirleyen etmenler üzerine ampirik bir inceleme: Türkiye katılım bankaları örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Özel Sayı, 397–422.
- [9] Chong, B. S. ve Liu, M. H. (2009). Islamic banking: Interest-free or interest-based? *Pacific-Basin Finance Journal*, 17, 125–144.
- [10] Çonkar, M. K. ve Gökğöz, H. (2021). Katılım bankaları kâr payı oranlarını etkileyen faktörler: mevduat faiz oranları ve kâr payı oranlarının yakınlığıyla ilgili bir değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 235–251.
- [11] Dickey, D. A. ve Fuller W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072.
- [12] Erdem, E. (2018). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- [13] Ergeç, E. H. ve Arslan, B. G. (2013). Impact of interest rates on Islamic and conventional banks: The case of Turkey. *Applied Economics*, 45, 2381–2388.
- [14] Gül, M. E., Torun, T. ve Dumrul C. (2017). Türk katılım bankalarının fon kaynaklarını etkileyen faktörler ve bu bankaların klasik bankalarla ilişkileri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50, 141–166.

- [15] Güler, E. (2016). Türk bankacılık sisteminde mevduat faizi değişimlerinin katılım fonları üzerindeki etkisi ve likidite riski yönetimi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 385–412 <https://doi.org/10.14784/marufacd.266072>.
- [16] Gülmez, A. (2015). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve hava kirliliği ilişkisi: Panel veri analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 18–30.
- [17] Haron, S. ve Ahmad, N. (2000). The effects of conventional interest rates and rate of profit on funds deposited with Islamic banking system in Malaysia. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(4).
- [18] Kader, R. A. ve Leong, Y. K. (2009). The impact of interest rate changes on Islamic bank financing. *International Review of Business Research Papers*, 5(3), 189–201.
- [19] Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29, 2011–2015. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.04.022>.
- [20] Mushtaq, S. ve Siddiqui, D. A. (2017). Effect of interest rate on bank deposits: Evidences from Islamic and Non-Islamic economies. *Future Business Journal*, 3(1), 1–8, <https://doi.org/10.1016/j.fbj.2017.01.002>.
- [21] Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root Hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361–1401. <https://doi.org/10.2307/1913712>.
- [22] Phillips, P.C. ve Perron, P. (1988). Testin for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- [23] Saraç, M. ve Zeren, F. (2015). The dependency of Islamic bank rates on conventional bank interest rates: Further evidence from Turkey. *Applied Economics*, 47(7), 669–679, <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.978076>.
- [24] Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783–820, <https://doi.org/10.2307/2951763>.
- [25] Topdağ, D. ve Işık, N. (2019). Katılım bankacılığının gelişimi ve Türkiye’deki katılım bankaları üzerine bir nedensellik analizi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3, 65–86.
- [26] Tura, Ü. ve Kaya, F. (2019). Türkiye’de katılım bankaları tarafından katılma hesaplarına uygulanan kâr payı ödemeleri ile geleneksel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları arasındaki ilişkisinin analizi. *Econder International Academic Journal*, 3(2), 187–202.
- [27] Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019). Yıllık rapor.
- [28] Yalpar, A. (2014). *İslami Finans*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- [29] Yusoff, R. ve Wilson, R. (2005). An econometric analysis of conventional and Islamic bank deposits in Malaysia. *Review of Islamic Economics*, 9(1), 31–52.
- [30] Zainol, Z. ve Kassim, S. H. (2010). An analysis of Islamic Banks exposure to rate of return risk. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 31(1), 59–84.